

Peter Štih

GORIŠKI GROFJE IN OBLIKOVANJE POKRAJINE OB SOČI IN NA KRASU V DEŽELO

Referat na 23. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, Tolmin, 1.—3. 10. 1986.

Eno glavnih komponent slovenske zgodovine od 12. do 15. stoletja predstavlja boj velikih fevdalnih rodbin za oblast nad posameznimi obsežnimi teritoriji.¹ Zgodovinski rezultat tega razvoja, končanega v 15. stoletju, je v končni fazi nastanek dežel — nove državnopravne oblike, ki reši nasprotje med krajino in teritorialnim gospostvom,² v smislu, da je vse plemstvo (deželani) nove pokrajine (dežele) podvrženo zlasti sodni in vojaški oblasti gospoda dežele (deželnega kneza).³

Poti, po katerih so se posamezni dinasti dokopali do položaja deželnega kneza, oziroma smeri, po katerih se je posamezno ozemlje razvilo v deželo, sta dve. Prva je bila tista, po kateri so posamezni nosilci javne oblasti v pokrajini, podeljene s strani države (krajšnik, grof, vojvoda), skušali to — s pozicije moči v pokrajini — formalno oblast spremeniti v realno tako, da so na različne načine povečevali in izgrajevali svojo zemljiško posest in jo skušali postopno izenačiti s pokrajinskimi mejami. Od takšnega dinastičnega teritorija do dežele je bil nato samo še korak. Drugo pot so ubirali dinasti, ki niso imeli javne oblasti v pokrajini, pač pa je bil v njihovih rokah obsežen dinastični teritorij. Spričo moči na teh teritorijih so si prilaščali in tudi izvajali tisto oblast, ki je praviloma šla krajšniku oziroma vojvodi, in zanjo kasneje dosegli tudi vladarjevo potrditev. S tem so bili ustvarjeni pogoji za odcepitev takšnega ozemlja od stare pokrajine in nastanek nove dežele.⁴

Kot bomo videli, je prav zgodovinski razvoj posesti goriških grofov ob Soči in na Krasu v grofijo in deželo eden najizrazitejših primerov druge poti razvoja v deželo pri nas. Glavna momenta pri oblikovanju dežele v začetni fazi sta bila torej v bistvu dva: oblast krajinskega kneza oziroma vojvode na eni strani in oblast teritorialnega zemljiškega gospostva na drugi. Od njunega razmerja je bil odvisen razvoj.⁵ Seveda v praksi ta dva momenta nista nastopala tako ostro ločeno. Ne samo, da je imel krajinski knez v določeni pokrajini svoja gospostva, ampak je bil v nekaterih pokrajinah obenem tudi glavni teritorialni gospod, kar je seveda olajšalo in pospešilo razvoj v deželo. Najizrazitejši tak primer je gotovo Karantanska krajina, iz katere se je razvila Štajerska.⁶ Ugodna izhodišča za razvoj v tej smeri je ob koncu 11. stoletja imel tudi oglejski patriarhat v Furlaniji.⁷

Še pojasnilo, preden preidemo na konkretno problematiko. Prispevek bo omejen (kot je razvidno že iz naslova) predvsem na prikaz razvoja goriških posesti in pravic ob Soči in na Krasu ter v Furlaniji, čeprav je goriško gospostvo (dominium) daleč presegalo te meje in ni nikoli, niti prvotno, bilo omejeno samo na ta prostor. Omejitev se zdi upravičena iz več razlogov, od katerih sta pomembna zlasti dva. Obsežno goriško gospostvo se ni nikoli razvijalo v enotno deželo, ampak so se nji-

¹ B. GRAFENAUER, Zgodovina slovenskega naroda II, Ljubljana 1965², 340; M. KOS, Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja, Ljubljana 1955, 242.

² S. VILFAN, Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije, Ljubljana 1961, 142.

³ S. VILFAN, Pravni položaj kranjskih deželnih stanov in njegov vpliv na reformacijo v Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije, Ljubljana 1986, 9.

⁴ Glej B. GRAFENAUER, Zgod. slov. narod. II, 341, 384.

⁵ S. VILFAN, Pravna zgodovina Slovencev . . . , 140.

⁶ M. KOS, Zgodovina Slovencev . . . , 173.

⁷ Glej zlasti H. SCHMIDINGER, Patriarch und Landesherr, Graz—Köln 1954, 19—55, ki daje genezo oglejskih posesti, dohodkov, pravic.

hove posesti v Furlaniji, Istri, na Kranjskem in na Koroškem razvijale v štiri različne »dežele«, katerih notranji razvoj je potrebno obravnavati pri vsaki posebej.⁸ Prav razvoj goriških posesti ob Soči in na Krasu pa je pustil najotipljivejše sledove in posledice v poznejši upravni razdelitvi slovenskega ozemlja. In nenazadnje je bila Gorica sedež grofovskega rodu, ki se je imenoval po njej, in center njihove uprave, kar daje tem krajem še posebno težo in veljavo.

Stanje, na katerega so naleteli grofje, bodoči goriški grofje, v trenutku, ko se pojavijo ob Soči, gledano iz perspektive izhodišča in bodočega razvoja v smeri dežele, zanje gotovo ni bilo ugodno. Njihove nove posesti, koncentrirane okrog Gorice, so bile del grofije Furlanije,⁹ pokrajine, ki je ležala na geografsko izredno občutljivem in pomembnem področju in ki je že v tistem času posedovala bogato »upravno« tradicijo. Ta je kontinuirano segala najmanj v langobardsko dobo, ko so takratni novi gospodarji Italije tam organizirali svojo prvo vojvodino,¹⁰ v kateri je po ugotovitvah Milka Kosa¹¹ in arheološki potrditvi v obliki odkritega langobardskega grobišča¹² bila poznejša posest goriških grofov okrog Gorice in Solkana del langobardskega limesa. Z nastopom karoliške dobe je bila nato Furlanija v skladu s frankovskim sistemom spremenjena v marko, katere pomen, obseg in oblika so se nato sicer spreminjali še skozi celo otosko dobo,¹³ vendar je Furlaniji kljub temu uspelo ohraniti svojo identiteto. V takšni Furlaniji so se zlasti po koncu madžarskih vpadov, ki so pokrajino močno prizadeli,¹⁴ začeli z načrtno politiko širjenja in povečevanja svojih posesti in pravic uveljavljati oglejski patriarhi. Postali so največji zemljiški gospodje v Furlaniji,¹⁵ občutne pa so bile njihove pridobitve tudi v sosednjih pokrajinah.¹⁶ Vrh je ta razvoj dosegel leta 1077, ko je bila tej ekonomski moči dodana v zvezi z bojem za investituro s strani cesarja še javna oblast v pokrajini.¹⁷ Oglejski patriarhi so postali — čeprav tega naslova niso nikoli nosili¹⁸ — furlanski grofje. S tem so imeli v rokah vse vzvode za razvoj v smeri dežele: izoblikovati se je začela tako imenovana Patria.¹⁹

Sorodstvene vezi vežejo goriške grofe na odstavljenega bavarskega palatinskega grofa Hartvika in njegova sinova Ariba in Bota,²⁰ ki so se v drugi polovici 11. stoletja uspeli zasidrati na zgornjem Koroškem, v Pustertalu in Lurngauu, kjer so usta-

⁸ Privilegija goriškega grofa Alberta (iz istrske veje), podeljena plemstvu v Slovenski marki z Metliko in v Istri, iz leta 1366, pričata o razvoju teh dveh področij v deželo. Podoben razvoj je zajel tudi goriška posestva na Koroškem, kjer so v Lienzu v 15. stoletju nastajali zametki posebnih deželnih stanov za »predno grofijo Gorico«: O. BRUNNER, Land und Herrschaft, Wien 1943, 251 sl.; B. GRAFENAUER, Zgod. slov. narod, II, 385.

⁹ Tako so v neki listini iz 1070—1080 posestva v Gorici lokalizirana: *predia qualia regno Italico comitatu Forulanense loco Gorizia . . . habuit et possedit*. F. KOS, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku III, Ljubljana 1911, št. 260.

¹⁰ PAULUS DIACONUS, *Historia Langobardorum* II/9; F. KOS, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku I, Ljubljana 1902, št. 71; glej tudi C. G. MOR, *Dal Ducato longobardo del Friuli alla Marca franca*, *Memorie storiche foregiuliesi* XLII, 1956—57.

¹¹ M. KOS, *K postanku slovenske zahodne meje*, *Razprave Znanstvenega društva za historične vede* 5—6, 1930, 359 sl.

¹² D. SVOLJSAK, T. KNIFIC, *Grobovi langobardskih vojščakov iz Solkana (Nove Gorice)*, *Arheološki vestnik* XXXV, 1984, 277—292.

¹³ L. HAUPTMANN, *Postanek in razvoj frankovskih mark ob srednji Donavi*, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* II, 1920, 210—250; *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1979, zemljevid *Upravna razdelitev ozemlja alpskih Slovanov pod Franki med leti 796 in 828 na str. 127 in Politična razdelitev slovenskih pokrajin v IX. stoletju na str. 133*; H. SCHMIDINGER, O. c., 59 sl.

¹⁴ Madžari so v času med 898 in 954 zagotovo vsaj petnajstkrat vdrl v Italijo preko slovenskega ozemlja in nato Furlanije: P. ŠTIH, *Madžari in slovenska zgodovina v zadnji četrtini 9. in prvi polovici 10. stoletja*, *Zgodovinski časopis* 37, 1983, 191 sl.

¹⁵ Zlasti močno je povečala oglejsko posest kraljeva podelitev tistih vasi, ki so jih patriarhi na novo kolonizirali v času obnove Furlanije po prenehanju madžarskih vpadov: F. KOS, *Gradivo*, III, št. 1.

¹⁶ Poleg Furlanije je imel patriarhat svoja posestva zlasti še v Istri, nekaj na Kranjskem, pa tudi na Koroškem. Glej H. SCHMIDINGER, O. c., 22—55; M. KOS, *Oglejski patriarhi in slovenske pokrajine do srede 13. stoletja s posebnim ozirom na vladno patriarha Bertolda iz roduvine Andechs*, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 13, 1917, 1—44.

¹⁷ F. KOS, *Gradivo* III, št. 327; P. PASCHINI, *Storia del Friuli* II, Udine 1935, 8; H. SCHMIDINGER, O. c., 63.

¹⁸ S. FERLAN, *La Contea di Gorizia: Problemi giuridici e amministrativi*, *Studi Goriziani* XXXV, 1964, 46.

¹⁹ H. SCHMIDINGER, O. c., 66.

²⁰ H. WIESFLECKER, *Die politische Entwicklung der Grafschaft Görz und ihr Erbfall an Oesterreich*, *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 54, 1948, 331; ISTI, *Meinhard der Zweite, Tirol, Kärnten und ihre Nachbarländer am Ende des 13. Jahrhunderts*, *Innsbruck* 1955, 7 in zlasti A. M. SCHEIBER, *Zur Genealogie der Grafen von Görz*, *Adler* 15, 1947, Heft 2—4.

novili samostan v Millstattu.²¹ V dvajsetih letih 12. stoletja že srečamo člana tega rodu, Majnharda, kako nosi naslov goriškega grofa²² in (oglejskega) odvetnika.²³ Kako je rod prišel v Furlanijo in Gorico, ni jasno. Zaradi lukenj v virih se nobene predpostavke, ki jih je od slovenskih zgodovinarjev rezimiral Milko Kos,²⁴ ne da dokazati. Več trdnih podatkov imamo za izvor posesti, katero je ta rod tu dobil. Njen začetek sega v leto 1001, ko je bila do tedaj kraljeva zemlja v spodnji Vipavski dolini in širši okolici Gorice z dvema darovnicama podeljena oglejskemu patriarhatu,²⁵ ki je za svoj kos dobil tudi imunitetno pravico,²⁶ in furlanskemu grofu.²⁷ Po mnenju Werunškega ni povsem jasno, ali je pri tej podelitvi sploh šlo za realno delitev, ali pa sta prejemalec delila le dohodke.²⁸ Kakorkoli že, ta posest, na kateri so nato od začetka 12. stoletja sedeli goriški grofje, se kar v treh dokumentih iz časa okrog 1130,²⁹ 1150³⁰ in 1202³¹ označuje kot oglejski fevd. Odlični poznavalec furlanske zgodovine Pietro Silverio Leicht, je na podlagi teh dejstev domneval, da je patriarhat prišel do grofove polovice te posesti leta 1077 hkrati z podelitvijo grofije,³² kar pa je praktično nemogoče. Kajti približno v istem času je neki plemeniti Henrik podelil svoja lastna dedna posestva, ki jih je imel v Gorici in okoliških krajih, brikenski cerkvi.³³ V Henrikovem alodu moramo videti tisto polovico, ki je leta 1001 pripadla furlanskemu grofu. Teško si je namreč predstavljati, da bi si Oglej posest, za katero je imel tudi imunitetno pravico, popolnoma odtujil,³⁴ pa tudi kasneje se, kot smo videli, javlja kot edini lastnik te celotne posesti. Druga polovica goriške posesti je torej padla Ogleju v roke preko Briknsa; goriški grofje pa so na njej sedeli kot fevdniki in ne lastniki.³⁵ Leicht je šel celo tako daleč, da je to posest imel za službeni fevd oglejskega odvetnika,³⁶ kar je seveda mogoče in celo verjetno, ni pa dokazljivo. Kaže pa na možnost, ki je Milko Kos ni upošteval,³⁷ kako bi lahko goriški grofje prišli do teh posesti. Še posebej, če vemo, da so ti sprva imeli oglejsko odvetščino v (pod)fevdu od sorodnikov Peilsteincev,³⁸ ki so bili tesno povezani z oglejskim patriarhom Sigehardom,³⁹ ki je leta 1077 pridobil za Oglej že znane pravice. Možno bi torej bilo, da je odvetniška služba pripeljala plemiški rod iz zgornje Koroške v Furlanijo. Prav tako je jasno, da se goriški grofje, ki nosijo ta naslov od svojega

²¹ Aribo je bil mož Liutkarde, vdove ali hčerke grofa v Pustertalu: H. WIESFLECKER, Die politische Entwicklung ... 331. Glej tudi genealoško tabelo VIII v B. GRAFENAUER, Zgod. slov. naroda II, kjer je Liutkarda označena kot hčerka lurnskega grofa Majnharda.

²² Listina, v kateri se kot priča omenja Meginhardus comes de Goerze, je datirana z 9. junijem 1117. Toda med pričami se na prvem mestu omenja koroški vojvoda Engelbert Spanheimski, ki je ta naslov lahko nosil šele po smrti svojega brata Henrika 13. 12. 1123. Listina je torej bila izgotovljena po zadnjem datumu. Glej: H. WIESFLECKER, Die Regesten der Grafen von Görz und Tirol, Pfalzgrafen in Kärnten, I. Bd. 967—1271, Innsbruck 1949, št. 176; F. KOS, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku IV, Ljubljana 1915, št. 84.

²³ F. KOS, Gradivo IV, št. 87. Zanimivo je, da H. WIESFLECKER, Die Regesten der Grafen ..., nima objave te listine.

²⁴ M. KOS, Srednjeveški urbarji za Slovenijo 3, Urbarji slovenskega Primorja II, Viri za zgodovino Slovencev 3, Ljubljana 1954, 18—23. Goriški naj bi do furlanskih posesti prišli ali po poti dedovanja ali pa v zvezi z izhodom boja za investituro.

²⁵ F. KOS, Gradivo III, št. 1; podrobnejšo analizo listine ima M. KOS, Urbarji slov. Primorja II, 18.

²⁶ H. SCHMIDINGER, O. c., 44; K. CAPUDER, Nastoj grofije Goriške, Carniola 5, 1914, 36.

²⁷ F. KOS, Gradivo III, št. 2.

²⁸ E. WERUNSKY, Oesterreichische Reichs- und Rechtsgeschichte, Wien 1894, 484.

²⁹ H. WIESFLECKER, Die Regesten der Grafen ..., št. 192, 193.

³⁰ H. WIESFLECKER, Die Regesten der Grafen ..., št. 230; F. KOS, Gradivo IV, št. 267.

³¹ H. WIESFLECKER, Die Regesten der Grafen ..., št. 317; F. KOS - M. KOS, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku V, Ljubljana 1924, št. 13.

³² P. S. LEICHT, La Costituzione provinciale goriziana al tempo dei Conti, Memorie storiche fongliesi XVIII, 1922, 139.

³³ H. WIESFLECKER, Die Regesten der Grafen ..., št. 101; F. KOS, Gradivo III, št. 260; glej M. KOS, Urbarji slov. Primorja II, 19, ki tega Henrika upravičeno smatra za brikenskega ministeriala; K. CAPUDER, O. c., 36; E. KLEBEL, Die Ahnen der Herzoge von Kärnten aus dem Hause der Spaenheimer, Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 24/25, 1936, 47—66, slednji tudi za opombi 20 in 24.

³⁴ E. WERUNSKY, O. c., 486.

³⁵ Da so bili goriški grofje uradno oglejski vazali, je nesporno (glej op. 29—31); kakšen je bil ta odnos v praksi, pa je drugo vprašanje. Goriške grofe označujejo kot lastnike (in ne fevdnike) ozemlja ob srednji Soči med drugimi: C. CZOERNIG, Das Land Görz und Gradisca, Wien 1873, 492; M. KOS, Urbarji slov. primorja II, 23; ISTI, Zgod. Slovencev, 261 sl.; B. GRAFENAUER, Zgod. slov. narod. II, 160, 348.

³⁶ P. S. LEICHT, Le Costituzione provinciale goriziana ..., 140; ISTI, Gorizia: v Enciclopedia Italiana; glej tudi H. WIESFLECKER, Die politische Entwicklung ..., 333.

³⁷ M. KOS, Urbarji slov. Primorja II, 20, 21.

³⁸ H. WIESFLECKER, Die politische Entwicklung ..., 331 sl.; M. KOS, Urbarji slov. Primorja II, 22.

³⁹ V genealoški tabeli XII a v A. JAKSCH, Monumenta historica ducatus Carinthiae 4/2, Klagenfurt 1906 so Hartvik, pregnani bavarski palatinski grof, oglejski patriarh Sigehard in Peilstanec Friderik označeni kot bratje.

pojava na Soči, ne imenujejo po neki grofiji Gorici, ker ta takrat še ni obstajala⁴⁰ in je bilo to ozemlje del furlanske grofije in trdno v rokah furlanskih grofov — oglejskih patriarhov. Goriški so se grofje imenovali po grofovskih pravicah, ki so jih imeli na zgornjem Koroškem, od koder so izviral⁴¹.

Bolj kot vse drugo je posedovanje odvetniških pravic nad oglejskim patriarhatom dajalo njihovemu položaju v Furlaniji veljavo in predvsem moč.⁴² Ne samo, da so s to službo prišli v njihove roke pomembni kraji in z njimi zvezana posest v Furlanski nižini, kot so Latisana, Belgrado, Flambro, Precenico, Codroipo in Castelnovo, ki so raztreseni ležali po celem patriarhatu in ob Tagliamentu,⁴³ ampak so si goriški grofje kot oglejski odvetniki odprli pot do tistih pravic glede sodstva in uprave, ki so mogle postati oporišče pri oblikovanju samostojne dežele.⁴⁴ Iz takšnih izhodišč so se poskušali Goriški, duhu časa odgovarjajoče, okoristiti predvsem na račun okoli ležečih cerkvenih sosedov, pri čemer to početje ni zadevalo samo patriarhata, ampak so trpeli tudi manjši svetni gospodje, kot samostana v Rožacu in Možacu, kapitlja v Čedadu in Ogleju in podobno. Njihove tendence so bile — po ugotovitvah Hermana Wiesfleckerja⁴⁵ — že od začetka usmerjene v širjenje alodov, fevdov in raznih pravic; poskušali so svoja raztrčena posestva zaokrožiti v zaključena gospodarstva in goriško ozemlje deželno in fevdopravno izločiti iz patriarhata. Na kakšen brezobziren način so grofje uresničevali to svojo politiko, nam lepo kaže listina iz leta 1150,⁴⁶ v kateri patriarh Pelegrin toži, da je njegov odvetnik Engilbert plenil posestva, ropal cerkve in pokopališča, delal škodo kmetom in pustošil deželo. Vse to je seveda vodilo do pravih vojn med patriarhi in njihovimi odvetniki, ki bi morali — kakšna ironija — ščititi oglejske interese. Te vojne so postale skoraj družinska tradicija goriške hiše.⁴⁷ Tako je bil že prvi oglejski odvetnik iz rodu goriških grofov Majnhard I. v sporu s patriarhom glede svojih kompetenc.⁴⁸ Njegov sin Engilbert II. je nadaljeval to politiko in je imel za kratek čas patriarha celo zaprtega. Toda Oglej je bil v tistem času za goriške grofe še pretrd oreh in pogodba, sklenjena ob premirju leta 1150, je bila vse prej kot ugodna za oglejskega odvetnika.⁴⁹ Patriarhi so imeli odtlej pol stoletja mir, Goriški pa so svoj pogled usmerili v Istro, kjer so si pridobili velika posestva.⁵⁰ Do odločilnega preobrata je prišlo v začetku 13. stoletja, ko je Majnhard II. izkoristil spor med patriarhatom in mestom Trevisom ter primoral Oglej v revizijo pogodbe iz leta 1150. V pogodbi iz začetka leta 1202⁵¹ je podelil patriarh goriškim grofom Gorico in Možberk na Koroškem v dedni fevd po moški in ženski liniji.⁵² Prav tako so ostale Goriškim vse posesti, ki so jih imeli v času okrog 1180 »sive iuste sive iniuste«.⁵³ S to pogodbo je goriška posest »de

⁴⁰ K. CAPUDER, O. c., 39; M. KOS, Goriški grofje, geslo v Enciklopediji Jugoslavije.

⁴¹ M. KOS, Zgod. Slovencev, 180; H. WIESFLECKER, Meinhard der Zweite, 7.

⁴² E. WERUNSKY, O. c., 486; A. LUSCHIN v. EBENGREUTH, Oesterreichische Reichsgeschichte des Mittelalters, Bamberg 1914, 95; o Goriških kot oglejskih odvetnikih glej tudi zelo podroben prispevek E. SGUBIN, L'avvocazia dei conti di Gorizia nel Patriarcato d'Aquileia, Studi Goriziani XXIII, 1963, 95—154 in G. HUGES, L'istituto dell'avvocazia, con particolare riguardo a quella dei Conti di Gorizia, Studi Goriziani XXIV, 1963, 109—117.

⁴³ H. WIESFLECKER, Die politische Entwicklung... 333, vidi prav v tem raztrčenem položaju goriških posesti po celem patriarhatu in vzdolž meja dokaz o službenem karakterju teh fevdov (Amtslehen). Glej tudi op. 38.

⁴⁴ B. GRAFENAUER, Zgod. slov. narod. II, 348.

⁴⁵ H. WIESFLECKER, Meinhard der Zweite, 9.

⁴⁶ H. WIESFLECKER, Die Regesten der Grafen..., št. 230; F. KOS, Gradivo IV, št. 267.

⁴⁷ H. WIESFLECKER, Meinhard der Zweite, 8.

⁴⁸ H. WIESFLECKER, Die Regesten der Grafen..., št. 192, 193; E. WERUNSKY, O. c., 487; C. CZO-ERNIG, O. c., 498 in op. 2; E. SGUBIN, O. c., 104.

⁴⁹ H. WIESFLECKER, Die Regesten der Grafen..., št. 230; F. KOS, Gradivo IV, št. 267; glej M. KOS, Oglejski patriarhi in slovenske pokrajine..., 37.

⁵⁰ M. PIZZININI, Die Grafen von Görz und die Terra — ferma — Politik der Republik Venedig in Istrien in der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts, Veröffentlichungen des tiroler Landesmuseum Ferdinandeum 54, 1974, 183—211; H. WIESFLECKER, Die politische Entwicklung..., 336. Engilbert III. Goriški se je leta 1170 poročil z Matildo Andeško, hčerko istrskega krajišnika Bertolda in vdovo po Frideriku Hohenburškem, ki je tudi imel v Istri bogata posestva. V zakon je prinesla bogato doto. Tako se že 1177 omenja Majnhard (Goriški?) kot comes Istriae.

⁵¹ H. WIESFLECKER, Die Regesten der Grafen..., št. 317; F. KOS, Gradivo V, št. 13. Glede posameznih določil te pogodbe npr. E. SGUBIN, O. c., 112 sl.

⁵² S to razliko, da so pri Gorici iz pogodbe izvzeti oglejski ministeriali.

⁵³ Posestno stanje, določeno v pogodbi, se nanaša na čas zadnjih let vlade patriarha Ulrika II. in prvih let Gotfrida. Prvi je bil patriarh v letih 1161—1182, drugi pa v času 1182—1194: H. SCHMIDINGER, O. c., 79, 166.

jurec še vedno ostala oglejski fevd, saj se v primeru izumrtja goriškega rodu tudi v ženski liniji podelitve vrnejo Ogleju; »de facto«, pa ta pogodba ustoličuje goriške grofe kot prave gospodarje.⁵⁴

Nadaljnji razvoj je te pridobitve vse bolj utrjeval in hkrati počasi, a nezadržno krhal vezi med goriškim gospostvom ter oglejskim patriarhatom in Furlanijo. Tako je Gorica dobila leta 1210⁵⁵ neposredno iz rok cesarja pravico tedenskega sejma, s čimer je bil realiziran eden pomembnih predpogojev za dvig goriških grofov med državne kneze.⁵⁶ Temu so leta 1234 dodali še cestni regal,⁵⁷ ki je dal »revni prehodni grofiji povsem nove razvojne in življenjske možnosti«,⁵⁸ kovali pa so tudi že svoj denar.⁵⁹ Vse to se je navzven manifestiralo v preprostem dejstvu, da so goriška posestva in pravice ob Soči in na Krasu dobila novo ime: 1217 se prvič v listinah omenja goriška grofija (comitatus Goritiensis).⁶⁰

Obdobje prve polovice 13. stoletja je bilo tako odločilno — to lahko trdimo — za preoblikovanje goriškega dinastičnega teritorija v posebno deželo poleg Furlanije, saj so bili doseženi prvi vidni rezultati v tej smeri. Kako samosvoje in samozavestno so Goriški že v tem času ravnali s fevdi in kako zelo so se že obnašali kot samostojni deželni gospodje, nam prepričljivo kaže listina iz leta 1237, v kateri je Majnhard Goriški dal, v fevd svojemu tastu Albertu Tirolskemu vse fevde, katere je dobil od oglejskega patriarha in koroškega vojvode, ne glede na to, kje ti ležijo.⁶¹ V listini ni niti glasu o kakšnem privoljenju njihovih fevdnih gospodov. Položaj goriških grofov pa se je v drugi polovici 13. stoletja še izboljšal. Na eni strani je leta 1251 umrl eden zadnjih močnih in pomembnih oglejskih patriarhov Bertold Andeški in sledila mu je vrsta slabotnih patriarhov romanskega rodu, katerim je bila cesarjeva bližina in naklonjenost nedosegljiva in pod katerimi je patriarhat gospodarsko in politično vse bolj tonil.⁶² Na drugi strani pa so goriški grofje dedovali in si v dveh fazah pridobili celotno tirolsko dediščino,⁶³ kar jih je v trenutku dvignilo med najmočnejše gospode na jugu nemške države.⁶⁴ Dejansko so dosegli položaj, ki jim je bil formalno priznan šele približno sto let kasneje (1365), ko je moč goriških grofov že krepko padala in ko so bili povzdignjeni v državne kneze.⁶⁵

V skladu s tem razvojem goriškega dinastičnega teritorija v goriško grofijo oziroma deželo se je začela izoblikovati posebna uprava, katere sledove lahko zasledimo že proti koncu 13. stoletja⁶⁶ in na čelu katere je stal capitaneus kot grofov namestnik v sodstvu in upravi.⁶⁷ Uprave goriški grofje niso radi prepuščali v dedno službo svojemu nižjemu plemstvu, ampak so rajši razvijali uradniški upravni sistem in tako

⁵⁴ Glej npr. S. RUTAR, Poknežna grofija Goriška in Gradiščanska, Ljubljana 1893, 37; C. CZOERNIG, O. c., 505; H. SCHMIDINGER, O. c., 79; H. WIESFLECKER, Meinhard der Zweite, 11; S. FERLAN, O. c., 51.

⁵⁵ H. WIESFLECKER, Die Regesten der Grafen . . . , št. 355; F. KOS, Gradivo V, št. 168.

⁵⁶ H. WIESFLECKER, Meinhard der Zweite, 11. Če bi nominalna fevdna odvisnost Goriških od Ogleja tudi dejansko veljala, bi moral oglejski patriarh pri podelitvi tržnih pravic Gorici sodelovati vsaj kot intervent, a to ni. Cesar je namreč leta 1214 pisemsko potrdil — kar je kot običajno pravo že prej bilo v veljavi — izključno pravico patriarha, da na svojem ozemlju podeljuje tržne privilegije. Gorica je torej bila neodvisna od patriarhata: H. WIESFLECKER, Die politische Entwicklung . . . , 337, op. 19.

⁵⁷ H. WIESFLECKER, Die Regesten der Grafen . . . , št. 459; F. KOS, Gradivo V, št. 620. O pomenu tega regala glej: O. STOLZ, Das Zoll- und Geleitsrecht der Grafen von Görz im oberen Draugebiet, Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 24—25, 1936, 67—74.

⁵⁸ H. WIESFLECKER, Die politische Entwicklung . . . , 337.

⁵⁹ E. WERUNSKY, O. c., 515; M. KOS, Zgod. Slovencev, 251.

⁶⁰ H. WIESFLECKER, Die Regesten der Grafen . . . , št. 379; F. KOS, Gradivo V, št. 277; K. CAPUDER, O. c., 38.

⁶¹ H. WIESFLECKER, Die Regesten der Grafen . . . , št. 468; F. KOS, Gradivo V, št. 681; glej H. WIESFLECKER, Die politische Entwicklung . . . , 338.

⁶² M. KOS, Oglejski patriarhi in slovenske pokrajine . . . , 44; ISTI, Zgod. Slovencev, 262; B. GRAFENAUER, Zgod. slov. narod. II, 385.

⁶³ Majnhard IV. Goriški je bil poročen z Adelajdo, eno od obeh dedinj zadnjega tirolskega grofa Alberta. Po njegovi smrti 1253 jim je pripadlo pol tirolske dediščine; po izumrtju drugih dedičev Hirschbergov nedolgo zatem pa so dobili še njihovo polovico tirolske dediščine.

⁶⁴ H. WIESFLECKER, Die politische Entwicklung . . . , 338.

⁶⁵ Regesta imperii VIII, No. 4123.

⁶⁶ E. WERUNSKY, O. c., 504 sl.

⁶⁷ Glede uprave in sodstva in njunih organov glej še: C. CZOERNIG, O. c., 635—703; P. S. LEICHT, Le Costituzione provinciale goriziana . . . , 142—145; ISTI, I Conti di Gorizia e la formazione del Comune Goriziano, Gorizia nel Medioevo, Secondo supplemento agli Studi Goriziani, 1956, 9—22; F. SPESOT, Le Convocazioni di Gorizia e Gradišca, Studi Goriziani XVI, 1954, 66.

držali svoje upravne funkcionarje v strožji odvisnosti.⁶⁸ Počasi se je formiralo tudi deželno plemstvo, ki je v veliki večini izhajalo iz vrst vazalov goriških grofov,⁶⁹ vendar temu razvoju zaradi pomanjkanja virov ne moremo prav slediti. Predvsem se pozna odsotnost deželnih ročinov. Čeprav sta za dve drugi goriški gospodstvi, Slovensko-marko z Metliko in Istro, ki pa sta spadali pod istrsko vejo goriškega rodu, znana dva takšna privilegija, podeljena leta 1366, pa za ožjo Goriško ročin, verjetno ni obstajal,⁷⁰ ampak so se v grofiji kot pravni vir bolj uveljavile Constitutiones Patriae Forojulii, kodificirane za časa patriarha Markvarda leta 1366.⁷¹ Pri tem je pomembno, da naj bi že v 14. stoletju obstajal v Gorici nemški prevod teh konstitucij, v katerem je bilo patriarhovo ime zamenjano z grofovim,⁷² kar seveda daje v danem primeru tem pravnim normam povsem nov pomen. Pozno so se razvili tudi deželni stanovi, ki so prav zaživeli šele pod habsburško oblastjo, njihove sledove pa lahko najprej zaznamo v drugi polovici 15. stoletja, za časa zadnjega goriškega grofa Lenarta.⁷³

Svojo dokončno podobo — tako zunanjo kot notranjo — je torej dežela Goriška grofija dobila šele v 16. stoletju; pod novo oblastjo, ko je goriški rod že izumrl. Zrasla in razvila pa se je iz stare goriške posesti ob srednji Soči in na Krasu. Zgornje Posočje oziroma Tolminska za časa goriške vladé nikoli ni bila sestavni del te grofije, čeprav so si jo skušali grofje pridobiti. V 14. stoletju so jo večkrat za krajši čas tudi že imeli v svojih rokah,⁷⁴ a se jim je vedno izmuznila: Z oblastjo nad njo bi bil namreč položen ključni kamen v mostu, ki bi povezoval goriške posesti v Furlaniji z onimi v dolini Drave na Koroškem.⁷⁵ Tako pa je bila priključena goriški grofiji šele, ko se je ustalila meja med Beneško republiko in habsburškimi deželami, v začetku 16. stoletja po končani habsburško-beneški vojni.

Zusammenfassung

Die Grafen von Görz und die Entwicklung der Gegend an der Soča und auf dem Karst zu einem Land

Peter Štih

Das aus Oberkärnten stammende feudale Geschlecht, das in der Geschichte den Namen Grafen von Görz trug, tauchte das erste Mal am mittleren Wasserlauf der Soča, in Görz und im unteren Vipava-Tal zu Beginn des 12. Jahrhunderts auf. Infolge mangelnder Quellen ist es nicht gänzlich geklärt, auf welche Weise sie zu den dortigen Besitzungen und Rechten gekommen waren. Mehr ist uns über den Ursprung des Besitzes bekannt, auf dem sie später ansässig waren. Man kann es zurückverfolgen bis in das Jahr 1001, als das bis dahin königliche Land um Görz durch zwei Schenkurkunden zu einem Teil dem Patriarchat von Aquileia und zum anderen Teil dem Grafen von Friaul verliehen wurde. Der gesamte Grundbesitz, auf dem seit Anfang des 12. Jahrhunderts die Grafen von Görz ansässig waren, wird in den drei Urkunden aus den Jahren 1130, 1150 und 1202 als das aquileiesische Lehen bezeichnet. Das bedeutet, daß die Grafen von Görz rechtmäßig aquileiesische Vasallen waren und daß dem aquileieschen Patriarchat in der Zeit vor 1130 auf irgendeine Weise noch jene Besitzhälfte zugekommen sein mußte, die dem friaulischen Grafen im Jahre 1001 verliehen worden war. Mit Hinsicht auf die Tatsache, daß seit 1077 der Patriarch von Aquileia gleichzeitig auch friaulischer Graf war, kam z. B. P. S. Leicht zum Schluß, daß sie zu jener Zeit auch diese zweite Hälfte des »Görzler«

⁶⁸ S. VILFAN, Pravna zgodovina Slovencev, 215.

⁶⁹ E. WERUNSKY, O. c., 497.

⁷⁰ A. LUSCHIN v. EBENGREUTH, O. c., 172 sl.

⁷¹ S. VILFAN, Deželni ročini kot vir naše ustavne zgodovine, Glasnik muzejskega društva za Slovenijo XXV—XXVI, 1944—45, 65, op. 1.

⁷² C. CZOERNIG, O. c., 701; A. LUSCHIN v. EBENGREUTH, O. c., 172; S. FERLAN, O. c., 51.

⁷³ P. S. LEICHT, Le Costituzione provinciale goriziana . . . 145; P. CALDINI, Gli Stati provinciali goriziani, Memorie storiche forogiuliesi XXVI, 1930, 75—150; F. SPESOT, O. c., 65—93.

⁷⁴ Glej S. RUTAR, Zgodovina Tolminskega, Gorica 1882, 50 sl.

⁷⁵ H. WIESFLECKER, Die politische Entwicklung . . ., 344.

Besitzes erworben hätten. Das ist allerdings praktisch unmöglich. Zur selben Zeit nämlich (zwischen 1170 und 1180) verließ ein gewisser Heinrich sein Allodium in Görz und der Umgebung der Kirche von Brixen. Da das gesamte Görzer Land im Jahre 1001 auf zwei uns-bekannte Besitzer geteilt wurde und es praktisch undenkbar ist, daß sich Aquileia einen Besitz, für den das Patriarchat auch das Immunitätsrecht besaß, — und auch später kommt es als alleiniger Eigentümer dieses gesamten Besitzes vor —, vollkommen entfremden ließe, müssen wir in Heinrichs Allodium jene Hälfte sehen, die im Jahre 1001 dem Grafen von Friaul zugefallen war. Wie er dazu gekommen war, bzw. ob er allein die Funktion des friaulischen Grafen innehatte, bleibt weitgehend offen. Jedoch eindeutig ist, daß Aquileia diese zweite Besitzhälfte über Brixen erworben hat.

Die Ausgangspunkte für die Entwicklung des Landes »Görzer Grafschaft« waren zu dieser Zeit, als an der Soča das Görzer Geschlecht auftauchte, keinesfalls günstig. Die Besitzung an der Soča um Görz bildete einen Bestandteil der Grafschaft von Friaul, die Patriarchen waren die größten Grundbesitzer und zugleich Träger der öffentlichen Macht im Lande und außerdem noch Senatoren der Görzer Grafen. Die greifbarste Grundlage, die den Grafen von Görz in Friaul Geltung und vor allem Macht sicherte, war der Besitz der Advokatenrechte über das Patriarchat von Aquileia. Jene bahnten ihnen den Weg zu den Rechten im Gerichts- und Verwaltungswesen, die zu einer wichtigen Stütze beim Herausbilden eines selbständigen Landes wurden. Zu gleicher Zeit vergrößerten sie auf Kosten ihrer Nachbarn die Allodien und Lehen und waren bemüht, ihre zerstreuten Besitzungen in einem abgeschlossenen Grundbesitz abzurunden, und das Görzer Gebiet landesmäßig und lehensrechtlich aus Friaul und dem Patriarchat auszusondern. Zu einer entscheidenden Wende kam es in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts, als das Patriarchat (1202) de facto (und nicht de iure) die Selbständigkeit der Görzer Besitzungen anerkannte. Im Sinne der Stärkung der Unabhängigkeit erlangte die Stadt Görz im Jahre 1210 das Recht zum Wochenmarkt. Diesem Recht gesellte sich im Jahre 1234 noch das Zoll- und Geleitsrecht zu und man prägte bereits auch schon eigene Münzen. Nach außen hin manifestierte sich diese Entwicklung in der Tatsache, daß im Jahre 1217 Comitatus Goritiensis zum erstenmal urkundlich erwähnt wird. Die Lage verbesserte sich in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts noch. Einerseits starb im Jahre 1251 einer der letzten bedeutenden aquileiesischen Patriarchen Bertold von Andechs, der von einer Reihe von eher durchschnittlichen Patriarchen romanischer Abstammung abgelöst wurde, unter denen das Patriarchat eine Krise erlebte. Andererseits ererbten die Grafen von Görz in zwei Phasen das gesamte Tiroler Erbe, wodurch sie gleichzeitig zu den stärksten Herren im Süden des deutschen Reiches wurden. Tatsächlich erlangten sie einen Status der Reichsfürsten, der ihnen allerdings erst nach etwa hundert Jahren (1365) formal anerkannt wurde, als ihre Macht bereits im Niedergang begriffen war.

Im Zusammenhang mit der Entwicklung dieses dynastischen Territoriums zum Land begann sich auch eine besondere Verwaltung zu entfalten und durchzusetzen. Langsam bildete sich ein Landadel heraus, der in hohem Maße aus den Reihen der Görzer Vasallen abstammte. Das besondere Landesrecht fand seinen Niederschlag in den — für die Bedürfnisse von Görz — bearbeiteten Constitutiones Patriae Forojulii. Von der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts an können wir erste Spuren von Landesständen wahrnehmen, die allerdings erst unter den Habsburgern zum Tragen kommen.

Sein endgültiges Bild — sowohl das innere als auch das äußere — bekam das Land »Görzer Grafschaft« erst im 16. Jahrhundert, und zwar unter der neuen Macht, als das Geschlecht der Görzer Grafen bereits ausgestorben war. Aufgekommen und entwickelt aber hat es sich aus dem alten Görzer Besitz am mittleren Lauf der Soča und im Karst.

ZGODOVINSKI ČASOPIS (ZČ)

— osrednja slovenska historična revija
— glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije

Na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, v Ljubljani, Aškerčeva 12/I, telefon (061) 332 611, int. 209, lahko dobite naslednje zvezke »Zgodovinskega časopisa« (ZČ):

ZČ 1/1947 (ponatis 1977) — 1000 din	ZČ 26/1972, št. 3-4 (ponatis 1984) — 960 din
ZČ 2-3/1948-49 — razprodan	ZČ 27/1973, št. 1-2 — razprodan
ZČ 4/1950 — pred ponatisom	ZČ 27/1973, št. 3-4 — pred ponatisom
ZČ 5/1951 — pred ponatisom	ZČ 28/1974, št. 1-2 — razprodan
ZČ 6-7/1952-53 (ponatis 1986) — 4000 din	ZČ 28/1974, št. 3-4 — 1100 din (kmalu razprodan)
ZČ 8/1954 — razprodan	ZČ 29/1975, št. 1-2 — 800 din
ZČ 9/1955 — razprodan	ZČ 29/1975, št. 3-4 — 760 din
ZČ 10-11/1956-57 — razprodan	ZČ 30/1976, št. 1-2 — 640 din
ZČ 12-13/1958-59 — 2600 din (kmalu razprodan)	ZČ 30/1976, št. 3-4 — 560 din
ZČ 14/1960 — 1400 din (kmalu razprodan)	ZČ 31/1977, št. 1-2 — 760 din
ZČ 15/1961 — razprodan	ZČ 31/1977, št. 3 — 600 din
ZČ 16/1962 — razprodan	ZČ 31/1977, št. 4 — 440 din
ZČ 17/1963 (ponatis 1978) — 1100 din	ZČ 32/1978, št. 1-2 — 640 din
ZČ 18/1964 (ponatis 1980) — 1100 din	ZČ 32/1978, št. 3 — 440 din
ZČ 19-20/1965-66 (ponatis 1985) — 1400 din	ZČ 32/1978, št. 4 — 440 din
ZČ 21/1967 — 1800 din (kmalu razprodan)	ZČ 33/1979, št. 1 — 600 din
ZČ 22/1968, št. 1-2 (ponatis 1983) — 800 din	ZČ 33/1979, št. 2 — 520 din
ZČ 22/1968, št. 3-4 — 1100 din (kmalu razprodan)	ZČ 33/1979, št. 3 — 480 din
ZČ 23/1969, št. 1-2 — razprodan	ZČ 33/1979, št. 4 — 400 din
ZČ 23/1969, št. 3-4 — razprodan	ZČ 34/1980, št. 1-2 — 760 din
ZČ 24/1970, št. 1-2 (ponatis 1981) — 720 din	ZČ 34/1980, št. 3 — 320 din
ZČ 24/1970, št. 3-4 — pred ponatisom	ZČ 34/1980, št. 4 — 320 din
ZČ 25/1971, št. 1-2 (ponatis 1985) — 920 din	ZČ 35/1981, št. 1-2 — 640 din
ZČ 25/1971, št. 3-4 (ponatis 1986) — 1100 din	ZČ 35/1981, št. 3 — 360 din
ZČ 26/1972, št. 1-2 (ponatis 1980) — 1000 din	ZČ 35/1981, št. 4 — 320 din
	ZČ 36/1982, št. 1-2 — 560 din
	ZČ 36/1982, št. 3 — 320 din
	ZČ 36/1982, št. 4 — 320 din
	ZČ 37/1983, št. 1-2 — 520 din
	ZČ 37/1983, št. 3 — 320 din
	ZČ 37/1983, št. 4 — 360 din
	ZČ 38/1984, št. 1-2 — 680 din
	ZČ 38/1984, št. 3 — 480 din
	ZČ 38/1984, št. 4 — 520 din
	ZČ 39/1985, št. 1-2 — 840 din
	ZČ 39/1985, št. 3 — 720 din
	ZČ 39/1985, št. 4 — 680 din
	ZČ 40/1986, št. 1-2 — 1280 din
	ZČ 40/1986, št. 3 — 1000 din
	ZČ 40/1986, št. 4 — 1200 din

Člani zgodovinskih in muzejskih društev s poravnanimi tekočimi društvenimi obveznostmi imajo na navedene cene 25-odstotni popust, študentje pa 50-odstotni popust. Za nakup kompleta ZČ odobravamo poseben popust. Za naročila, večja od 3000 dinarjev, je možno brezobrestno obročno odplačevanje. Za naročila iz tujine zaračunamo 60-odstotni pribitek na cene knjižne zaloge. Pri poštnini nad 250 dinarjev zaračunamo dejanske poštno stroške.

Ponatis vseh zvezkov ZČ, ki so že razprodani, lahko naročite v prednaročilu po posebni nižji prednaročniški ceni.

Za prvih petindvajset letnikov ZČ je na voljo bibliografsko kazalo.

Publikacije lahko naročite in prejmete osebno na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, prav tako pa tudi po pošti.